

Jan Neruda

1890

*Spravedlivá povídka. V nejmodernějším slohu vynalezená
od Antonína Barborky*

Podobně jako Svatopluk Čech se o dvanáct let starší Jan Neruda (1834–1891) věnoval poezii a beletrii souběžně s prací novinářskou. Krátce působil jako učitel, ale záhy ho zlákala dráha žurnalisty, které zůstal věrný až do konce života. Byl jedním z iniciátorů almanachu *Máj* (1858), dva roky působil v časopisu *Květy*, v letech 1866–1891 byl redaktorem *Národních listů*, které se staly tribunou mladočeské strany a byly ve své době nejvlivnějším českým deníkem.

Jako spisovatel je Neruda považován za představitele realismu, jeho nejznámější knihou jsou *Povídky malostranské* (1878), obrázky ze života obyčejných lidí na Malé Straně. V témž roce však vyšla jeho slavná sbírka básní *Písně kosmické* hraničící s tematikou science fiction. Neruda zde vyjádřil nejen vlastenecké postoje (známá báseň o hvězdičce, „kol níž se velké točí“), ale nezapomněl na svou vášeň – astronomii – a naplnil knihu kosmickými vizemi, v nichž nechybí ani otázka bytosti na jiných planetách a vidiny apokalyptického zániku naší planety. Takové makroskopické měřítko bylo v Nerudově básnické tvorbě a v celé dosavadní české poezii naprosto mimořádným úkazem.

Pro fantastický žánr je podstatný i fakt, že Neruda byl horlivým čtenářem a propagátorem Julese Verna. Zřejmě jako první přivezl do Čech román *Pět neděl v baloně* a zasadil se o jeho vydání. Vernovy knihy pak pravidelně recenzoval se soustavností, s níž se nevěnoval žádnému jinému spisovateli. Zdaleka ne všechny posudky byly ovšem pozitivní.

Jan Neruda je uznáván jako zakladatel českého fejetonu. Těchto krátkých útvarů aktuálně reagujících buď na společenské dění, či na autorovo vnitřní rozpoložení napsal Neruda v rozmezí třiceti let přes dva tisíce. Zásluhou Vladimíra Kovaříka, editora výboru

z těchto fejetonů *Kytka za kloboukem Jana Nerudy* (1977), nezůstalo zapomenuto, že v objemné masě Nerudových textů je roztroušeno několik pozoruhodných fejetonů futurologických.

Jakožto novinář byl Neruda velmi dobře informován o dění v nej-různějších odvětvích lidské činnosti, technika ho evidentně zajímala a některé z těchto fejetonů překvapí až prorocky přesnou vizí. V příspěvku *Telefon a telegraf optický* (1877) například volá po vynálezu televize a mobilního telefonu: „Lidstvo vynalézá, ale trochu pomalu. Chci mu trochu pomoci, myslím, že je to mou povinností, když mám talent. Zvuk už nesem do dálky, a to rychle. (...) Navrhuji, abychom nesli do dálky také světelný paprsek, zkrátka: já dnes, v památný den prvního prosince roku 1877, a to v městě Praze, vynalézám pravý *telegraf optický!*“ V autorově představě se přenos obrazu bude uskutečňovat pomocí soustavy zrcadel. Argumentuje totiž: „Jsem naprosto proti telegrafování světelného paprsku drátem, už jde elektřina drátem, zvuk drátem, už je svět ‚sdrátován‘ dost a dost.“

Ve fejetonu *Nevynalezený vynález* (1869) uvažuje o vynálezu, který by umožnil jednotlivcům létat. Vzápětí se však zamýšlí nad společenskými úskalími takového vynálezu a odvozuje, že nakonec by stejně létání skončilo v rukou bohatých a „lid“ by dál chodil pěšky. *Zcela věrná zpráva o tom, jak bylo 24. února 1972* (1872) předjímá později často opakovaný motiv neuvěřitelného zrychlení denního rytmu: Národní listy vycházejí čtyřikrát denně a dvakrát za noc, takže autor musí napsat šest fejetonů denně. Češi žijí v blahobytu od doby, kdy jednoho inženýra napadlo regulovat vodní zdroje, využít je na výrobu energie a okolním zemím přebytek vody prodávat. Prohození mužských a ženských rolí je vylíčeno ve fejetonu *Za padesát let* (1872).

Z hlediska žánru je zajímavý text *Já jsem to věděl všechno!* (1889), v němž autor usuzuje, že již nemá smysl vymýšlet si příběhy o budoucnosti („je po všech těch oblíbených povídkách fantastických“), protože i největší pohádka se záhy stává skutkem. Se stejným vychodiskem přišel o téměř tři desetiletí později zakladatel prvního amerického sci-fi časopisu *Amazing Stories* Hugo Gernsback. Ten v úvodních stále zdůrazňoval, že to, co je dnes odvážnou fantazií, bude zítra „chladným faktem“. Avšak zatímco Neruda tato představa od psaní futuristické literatury zrazovala, čtenáře *Amazing Stories* naopak vzrušovala; chtěli se co nejdříve dozvědět, jaká bude vědní realita budoucího světa.

Zmínka Nerudova o tom, že před dvaceti lety také psával podobné povídky, nás přivedla na stopu textu otištěného pod pseudonymem

v roce 1878 v Humoristických listech. Snad kvůli svému „nefuturistickému“ titulku nebyla povídka *1890* nikdy zmíněna v kontextu literární fantastiky. Přitom se jedná o neobyčejně výbušný, invenční a nadčasový příběh, dozajista jednu z nejlepších povídek rané české science fiction.

∞

I.

V devět hodin ráno

Baron Izabel odevřel oči a natáhl se. Nato se zahleděl do stropu. – My novelisté umíme odjaktěživa myšlenky lidské číst, a mohu tedy sdělit, cože si baron Izabel teď vymyslíl.

„Zdálo se mně, že lidstvo nesmírně mne velebí. Řvalo: Ať žije přední vzdělavatel lidského ducha! – Nemůže být nic hloupějšího na světě, než je takový sen! Vzdělávat lidského ducha – copak je nám to platno! *Matérii* vzdělávat, to je to hlavní! Až nám budou veškeré síly přírodní slepě poslušny, až budou ony vše a vše dělat za nás a my nebudeme na světě dělat pranic, pak teprv budem rozhodně blaženi! – Ach!“

Zívnuł si a natáhl líně nohu přes pokrývku.

„Jenže to jde po čertech pomalu!“ myslil pohodlně dál. „Mizerné státní zřízení, to je to! Absolutism. Vraždy z ‚vyšších‘ ohledů. Sotvaže Edison učinil svůj osmistý vynález, otrávil ho. Fuj! – Však ono ale – no!“

A teď zas natáhl pravou ruku líně do výše.

Na stěně nad ložem byl upraven známý stroj „legon“ (řečník) a stříbrné jeho klávesy zářily v ranním světle. Zrovna vedle hlavy baronovy čněl ze zdi úhledný, slonovinou vykládaný mikrofon. Sotva se byla ruka baronova dotkla klávesů, vešel z pokoje sluha Josef.

Ruka baronova zůstala na klávesech ležet a z legonu zněla srozumitelná, huhňavá slova: „Lumpe, ty už jsi zase zaspal!“

„Drž hubu, osle!“ znělo to tenounkým stříbrným zvukem z mikrofonu.

Baronem to šklublo. „Zašeptals něco?“ zahuhňal legon.

„Prosím, vždyť jsem ani ústy nepohnul!“ mýnil Josef vlastním svým barytonem. – Tenkrát už panstvo dávno užívalo k veškerým rozpravám svým jen strojů legonů, toliko prostý lid mluvil ještě řečí lidskou.

„Nejspíš někdo dole na ulici,“ myslil si baron a obrátil hlavu k Josefovi. „A jsi celý rudý, od pití,“ huhňal zas legon. – Prosím již čtenáře kvůli krátkosti, aby vše si myslil, cokoli mluví baron, že mluví za něho legon.

„Drž hubu, osle,“ znělo zas zřetelně z mikrofonu.

Teď viděl baron patrně, že Josef ústy nebyl ani pohnul.

„Pročpak držíš ruku pořád v kapse? Neřekl jsem ti, že je to neslušné?“

Josef vyndal poslušně ruku z kalhotní kapsy.

„Co dělá Joco?“

„Učí papouška.“

„A čemu právě?“

„Ať žije náš milostpán!“

„Dáš mu tedy do fonografu staniol jiný a vemluvíš do staniolu: Krásné nožce naší Babetě hurá! Až se tomu papoušek naučí, doneseš ho slečně Babetě prezentem.“

Slečna Babeta byla baletkou a milenkou pana barona. Joco byl jen opicí, orangutanem, uměle vylíhnutým v státním simiáriu čili opičinci vršovickém.

Rozumné to zvíře naučilo se točit kliku fonografu, a tím učilo svého soudruha, papouška, mluvit. Duchaplný čtenář už dávno poznal, že pan baron Izabel je vskutku a všestranně vzdělaný pán.

II.

V devět hodin patnáct minut

Josef byl pomohl svému pánu do bohatého županu, zhotoveného z azbestu. Tenkrát už dávno se nosilo šatstvo jen z neškodných látek rostlinných a nerostných, bylať věda dokázala, že látky ovčí a telecí špatně působí na mozek. Pan baron si zasedl ke stolu, uprostřed pokoje stojícímu, na němž opět se nalézaly

přípevněny klávesy legonu, mikrofon a sto jiných divných fonů, grafů a skopů.

Josef přinesl černou kávu, otevřel v koutě stojící železnou pokladnu a podal z ní pánovi křišťálovou láhvičku. Pan baron vyňal zátku a pustil do kávy tři purpurově se svítící kapky. „Jedna - dvě - tři,“ myslil přitom pan baron a pohlédl plaše stranou na Josefa, „káž jich mohu pustit devět - dvanáct! Ale čert věř tomu chlapu! Kdoví, není-li tajným zřízencem státním - bolestně bych to mohl odstonat.“

Duchaplný čtenář již uhodl, že kapky nebyly nic jiného než *phycoerythrin*. Dosti dlouho to bylo trvalo, než věda našla, že v skupině mořských řas, jež nazýváme Rhodophyceae - v jaké z nich species okamžitě teď nevím, také novelistovi vlastně ani nic není do specieí -, nalézající se *phycoerythrin* má ještě jiné účinky než pouhý barvivý. Že totiž může zmnohonásobit lidskou životní sílu.

Ovšem má člověk bohužel tělo jen jedno, a žije-li tedy například desetkrát rychleji, než jak mu byla hloupá příroda předepsala, musí tělo být desetkrát dřív spotřebováno: život lidský trvá pak jen desetinu času, jež by byl bez *phycoerythrinu* protrval.

Z všeobecného dějepisu víme my všichni, že státní správa, která se odjakživa do všeho nepovolně pletla, vmísila se také ihned do téhle přece tak nevinné a prospěšné věci a ručila, že žádný občan nesmí si život zkrátit víc než o polovic. Nevole byla ve vzdělaných kruzích ovšem velká, ale vláda měla moc a provedla své. Přesto byl život teď nepoměrně už veselejší než kdykoli dřív. Kdo chtěl, mohl teď dvakráte za den víc jíst, pít, tančit, milovat atd. než dřív. Děti se rodily za čtyři a půl měsíce. Zlodějové k pěti letům odsouzení odseděli si trest za dva a půl roku. „Rok“ se vlastně už ani neříkalo, nýbrž „dvojimo“. Arci byli v době barona Izabela ještě mnozí starší lidé, kteří nechtěli mermomocí rozumět novému tomu řádu; zato byla celá mládež na straně pokroku. A tak se v některých rodinách stalo, že syn byl dříve kmetem než jeho otec.

Pan baron Izabel byl sice teprv čtrnáct dvojim stár, ale již pevně odhodlán zůstat starým mládencem. Proto si vydržoval

dvanáct baletek. Ale nejvíce z nich miloval sličnou Babetu. Miloval ji celým ohněm šlechtné duše své. Náruživě. Nevýslovně. „Nejkrásnější vynález boží“ – ano, tak jí říkal.

Panu baronu Izabelu se zajiskřily oči, když byl vysrknul černou kávu.

„Počkej, bando zpátečnická,“ pomyslně si. „Však my zamícháme vaším ‚státním pořádkem‘, jak tomu říkáte! Jen kdyby zde už byly zprávy, co se dle úmluvy dnes ve tři čtvrtě na tři stalo v Paříži.“

A zrak baronův netrpělivě se dotknul malé magnetické jehly, visící volně na hedvábné šňůře ze stropu. Jehla ukazovala čas místo bývalých hodin a lehkým dotýkáním se platinové plotničky, jako zlatník velké, odbíjela každé pětiminutí. Megafon, zde jako v každé jiné slušné domácnosti pod jehlou upravený, mohl pralehký zvuk ten zvětšit až na sílu věžních hodin.

III.

V devět hodin třicet minut

„Cigáro!“ velel baron.

Josef vyndal z ebenové krabičky cigáro a vstrčil je panu baronovi do úst. Pak podstoupil až ku dveřím, v jejichž veřejích byla upravena elektrická baterie, sehnul se trochu, aby Hajnišovým „úhloměrem“ přesně určil směr, modravý blísek švihnul na konec cigára a pan baron zatáh. Kotouč kouře zatočil se vzduchem, jizba byla mžikem naplněna lahodnou vůní.

„Dobrý tabák, výborný,“ liboval si pan baron v myšlénkách. „S hrůzou si vzpomínám na rok loňský. Cathoramus tabaci byl obežral celý kubánský ostrov, každý okamžik prskla člověku v cigáre nějaká usmažená ponrava! – Tak – a teď trochu umění!“

„Árii Kleopatry, třetí akt – od Nilssonovy,“ velel, „ne – počkej – od Adéliny Patti – je příjemnější!“

Josef odevřel knihovnu, vyndal z ní staniolový list, zastrčil jej do fonografu na stole a spojil kliku fonografu drátem s onou baterií elektrickou. Pak vyšel ze dveří za svým zaměstnáním.

Fonograf v tomtéž okamžiku spustil.

Kleopatra jak hada přikládá k nadržům svým! Zoufalost vášnivě duše. Bol ukrutné lásky. Slova ohnivá jako květy granátové. Melodie hned majestátně se nesoucí, hned zas dojemně vzlykající. K tomu hlásek Adélinin! Zvonivý proud stříbra, třepetající se ve vzduchu fioritury, jako když skřivánek visí v oblacích.

Tenkráté už se divadlo navštěvovalo lepšími kruhy mnohem méně než dříve. A urozený nebo vůbec své společenské reputace dbalý člověk například dříve tak oblíbené premiéry - první provedení dramatu totiž nebo opery - vůbec nenavštěvoval. Při prvních třech čtyrech představeních byly lóže a sedadla naplněny vždy jen samým sprostým lidem, kvůli výdělku. Ti sprostáci seděli napnutě, každý s fonografem na klíně. Jak spustila ouvertura, začali po divadle všichni točit klikou.

Ošklivé podívání!

A pak svůj lup prodávali obchodníkům ve výrobcích uměleckých.

Najednou sebou pan baron nevrle škubnul. Prstem zastavil kliku. Pak se dotknul knoflíku na stole. Josef vešel.

„Kde kupuješ árie Pattiny?“

„U Voháňky.“

„Už máš zas ruku v kapse?“

„Drž hubu, osle,“ znělo to z mikrofonu. Josef vyndal ruku.

Pan baron zavrtěl hlavou a pohlédl stranou na Josefa.

„Voháňka běže od Birda z Londýna, špatná firma. Bird měl Adélinu najatu vždy hned po obědě. Budeš kupovat u Řebíčka.“

„Copak asi ten den jedla divina Adélinina?“ pomyslí si baron a vyndal staniolový list z fonografu. Vzal ze stolu maličký zlatý drobnouch, vypadající jako drobnounek dvouskelní lorňonek divadelní, a přiložil si jej k nosním dírkám.

„Mám dnes nějakou rýmu,“ a točil šroubkem.

„Roštěnou - a s cibulí! Adélinina a cibule! Fúj!“